

CONCESSIVE CONJUNCTIONS AND ONE SPECIFIC EXPRESSION OF CONCESSIVE CLAUSE IN BULGARIAN LANGUAGE

Donka R. Ilieva

Secondary School “Vasil Levski”, Dulovo, Bulgaria, ilieva_d@mail.bg

Abstract: The concessive function in Bulgarian language is an interesting object to study, both specificity of the expressed relation in the sentence such as monolith and distinct syntactic relations between the main and subordinate clause. They are multi aspect in nature and characterised by relationships between actions, signs or properties of objects, between characteristics etc.

Typically, for constructing Concessive sentences are used Complex-compound sentences with dependent Conditional Clause for subordinate adverbial sentence of reduction. This type of sentences occupy an important place among the different types of subordinate adverbial sentences: for place, for time, for manner, for quantity and degree, etc. The classification of compound subordinate clauses is based on the analogy with the syntactic functions of the clause in the simple clause.

These sentences are characterised by two essential features: on one hand, different relations (causative, consequential, and conditional) combine various stages in sentences but on the other hand, in these sentences opposing functions are revealed as foundation for the "reduction".

In such sentences, the connection between the main and concessive sentence is concessive conjunctions. To give comprehensive and deep characterisation of concessive conjunctions, few classifications are included, which give insight of different aspects of these conjunctions.

The objects of observation are part of the concessive conjunctions, which introduce generalized depreciatory sentences. Cases are presented with one feature, which is characteristic for such types of conjunctions. They possess the same structural elements and they are semantically close but through them are established different types of sentences. The observed specificity is illustrated through sentences, in which a pair of conjunctions are revealed.

The article highlights some points that include specific syntax information. In the beginning, the characteristics and features of the subordinate sentences are consistently indicated. In the following lines, space is also given to the unions that bring them together. The presentation of the unions begins with the presentation of their characteristics, and then the classifications of different authors are included. After all, these are examples that highlight the observed linguistic phenomenon, i.e. describes the aforementioned peculiarity in the expression of the retreating relations.

It should be noted that as a source for analysis were used selected texts from the Bulgarian fiction of different authors. From these fictional texts, separate sentences were cited to demonstrate the specificity observed in the unions couples listed. The point here is to emphasize that the sentences visualize a small part of the cases specific to the analyzed sentences and their allied relations, without exhausting them, but highlighting an interesting area of study.

Keywords: syntax, Bulgarian language, sentence, difficult sentence, depreciatory references

ЗА ОТСТЪПИТЕЛНИТЕ СЪЮЗИ И ЗА ЕДНА ОСОБЕНОСТ ПРИ ИЗРАЗЯВАНЕТО НА ОТСТЪПИТЕЛНИ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Донка Р. Илиева

СУ „Васил Левски“, град Дулово, България, ilieva_d@mail.bg

Резюме: Отстъпителните отношения в българския език са интересен обект на изследване и поради спецификата на изразяваните отношения в изречението като монолитна цялост, и поради особеностите на синтактичните връзки между главното и подчиненото изречение.

Обикновено за изразяване на отстъпителни изречения се използват сложните съставни изречения с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Този тип изречения заемат важно място сред останалите видове подчинени обстоятелствени изречения, а именно: за място, за време, за начин, за количество и степен и др. Класификацията на сложните съставни изречения с подчинено обстоятелствено изречение се базира на аналогията със синтактичните функции на обстоятелственото пояснение в простото изречение.

Тези изречения се характеризират с наличието на две съществени характеристики: от една страна обединяват различни по тип отношения: причинни, следствени и условни, като в различните изречения те са

застъпени в различна степен; а от друга страна – в тях се открояват и противопоставителни отношения, които стоят в основата на „отстъпването“.

При този тип изречения като свързващо звено между главното и подчиненото изречение се използват отстъпителни съюзи. Обект на наблюдение в статията са част от отстъпителните съюзи, чрез които се описва една особеност при изразването на отстъпителните отношения. Открити са отделни моменти, в които е включена специфична информация от областта на синтаксиса. В началото последователно са посочени характеристиките и особеностите на подчинените изречения. В следващите редове място е отделено и на съюзите, които ги въвеждат. Представянето на съюзите започва от представянето на характеристиките им, като след това са включени и класификации на различни автори. След всичко това са посочени примери, в които се откроява наблюдаваното езиково явление, т.е. описва се вече споменатата особеност при изразването на отстъпителните отношения.

Трябва да се отбележи, че като източник за анализирани са използвани подбрани текстове от българската художествена литература на различни автори. От тези художествени текстове са цитирани отделни изречения, чрез които се демонстрира специфичната особеност, наблюдавана при изброените двойки съюзи. Тук е мястото да се подчертае, че илюстративният материал визуализира малка част от случаите, характерни за анализирания тип изречения и техните съюзни връзки, без да ги изчерпват, а открояват интересна област за изследване.

Ключови думи: синтаксис, български език, изречение, сложно изречение, отстъпителни отношения

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Отстъпителните отношения в българския език са многоаспектни по своята същност: отношения между действия, между признаци или свойства на предмети, между характеристики и др. За изразяване на отстъпка в българския език най-често се използват сложните съставни изречения с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка.

2. СЛОЖНИ СЪСТАВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ С ПОДЧИНЕНО ОБСТОЯТЕЛСТВЕНО ИЗРЕЧЕНИЕ ЗА ОТСТЪПКА

Причината за употребата точно на този тип подчинени обстоятелствени изречения за изразяване на отстъпителни отношения се крие във факта, че в тях се откроява съизмеримост между структура и семантика, т. е. посредством синтактичната структура на изречението ясно се долавят отстъпителните отношения. Този тип изречения са част от подчинените обстоятелствени изречения за основание и се характеризират с това, че „условието в подчиненото изречение не е достатъчно силно, за да попречи за извършването на действието в главното изречение, т. е. то му „отстъпва“ (Genadieva-Mutafchieva, 1970).

К. Попов (Роров, 1963) изследва подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка и също обръща внимание на условието в подчиненото изречение. Той разграничава *две групи* подчинени отстъпителни изречения: по значение и по синтактични връзки, като към *първата група* спадат „изречения, които изразяват условие, от което се отстъпва в главното изречение“. А към *втората* – изречения, в които „условието, от което се отстъпва в главното изречение, има обобщен характер, т.е. то се явява като препятствие от най-висока степен“.

Зара Генадиева-Мутафчиева (Роров et al., 1983) прецизира представената по-горе класификация, като доуточнява, че според степента на отстъпването, което съдържат, отстъпителните изречения биват *обикновени* и *обобщено отстъпителни*. За обикновените отстъпителни изречения е характерно това, че „недостатъчното условие се дава като проста констатация“, а за обобщено отстъпителните – условието е „доведено до краен предел и въпреки това не е достатъчно, за да предизвика в главното изречение извършването на очакваното от условието логическо следствие“.

Подобно разграничаване на отстъпителните изречения прави и **проф. Иван Недев** (Nedev, 2014). Той представя по-детайлна характеристика на отстъпителните изречения, като също поставя акцент върху условието, което изразява подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка. Ив. Недев използва термина „съпротивление“ при изясняване същността на сложните съставни изречения с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка, т.е. той акцентира на факта, че подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка се „съпротивлява“ срещу осъществяването на явлението, за което става дума в главното изречение. И според признака „степен на съпротивление“ срещу осъществяването на явлението, за което става дума в главното изречение, подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка се разпределят в две групи:

а) *констативни* подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка;

б) *обобщителни* подчинени обстоятелствени изречения за отстъпка (т.е. подчинени обстоятелствени изречения, които обобщават „съпротивителната сила” на разкритото от тях условие, представяйки го в най-висока степен).

Като синтактична връзка между главното изречение и подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка в рамките на сложното съставно изречение служат различни отсъпителни съюзи.

3. ОТСТЪПИТЕЛНИ СЪЮЗИ. ХАРАКТЕРИСТИКА И КЛАСИФИКАЦИИ

Отстъпителните съюзи, съюзите за условие, за цел, за причина и следствие, изграждат подсистемата на съюзите за основание в съвременния български език. Отличителна характеристика на съюзите за основание е, че „подчиненото изречение съдържа в една или друга степен основание за извършване на действието в главното изречение“. За да се открие разликата в семантиката на отстъпителните съюзи спрямо останалите съюзи за основание, трябва да се отбележи, че в подчиненото обстоятелствено изречение за отстъпка се съдържа недостатъчно основание за извършване на действието, посочено в главното изречение.

При характеризиране на отстъпителните съюзи се прилагат няколко класификации. Първата от тях (Genadieva-Mutafchieva, 1970) разделя съюзите на *прости* и *сложни*. Прости отстъпителни съюзи са: *макар, ако и да*. За *ако* и *да* трябва да се отбележи, че са стари прости условни съюзи, които в съвременния български език функционират като отстъпителни съюзи. Важна особеност е, че употребата на тези прости отстъпителни съюзи днес е изключително ограничена.

В съвременния български език значително по-често се употребяват сложните отстъпителни съюзи, които се характеризират с пестротата в семантиката и в синтактичния състав. Сложните отстъпителни съюзи са се образували въз основа на свързването на простите съюзи помежду си или с други съюзи, предлози, наречия, частици или местоимения, например: *че, при, въпреки, дори, и, ще, би всичко* и др. Факт е, че чрез употребата на сложните съюзи в синтактичната структура на сложното съставно с подчинено обстоятелствено изречение, отстъпителното отношение се визуализира по-ясно.

Друга класификация (Popov et al., 1983) разделя отстъпителните съюзи според това в какво по вид изречение са включени: за изразяване на обикновено отстъпване или за изразяване на обобщено отстъпване. Според тази класификация отстъпителните съюзи се разделят на две основни групи:

а) съюзи, които се използват при *обикновено отстъпване* за изразяване на обикновено недостатъчно условие при извършване на действие, противно на извършването в главното изречение. Тази групи са: *ако, да, макар, при все че, при всичко че, въпреки че, макар че, макар (и) да, и да, ако (и) да, ако ще и; ако ще би (и) да, ако би (и) да;*

б) съюзи, които се използват при *обобщено отстъпване* за изразяване на обобщено недостатъчно условие, доведено до краен предел, което въпреки това не е достатъчно за неговото извършване – съюзите *дори (и) да, даже (и) да*, както и *някои съюзни думи – неопределителни местоимения и обобщителни наречия: който и да, какъвто и да; колкото и да, както и да, когато и да* и др.

Освен според вида на изразяването от тях отстъпване, съюзите и съюзните думи могат да бъдат класифицирани и според възможността си да характеризират осъществяването на глаголното действие като реално или като хипотетично (предполагаемо). Важно е да се открие, че „всички отстъпителни съюзи и съюзни връзки могат да бъдат използвани при реално условие, някои от тях само при реално (*макар че, при все че, колкото и да*), други при реално и потенциално (*макар да, ако и да*), а трети и при иреално (неосъществимо) условие (*и да*)“ (Popov et al., 1983).

4. ЗА ЕДНА ОСОБЕНОСТ ПРИ ИЗРАЗЯВАНЕТО НА ОТСТЪПИТЕЛНИ ОТНОШЕНИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Сред отстъпителните съюзи, и по-конкретно – сред тези, които въвеждат обобщено отстъпителни изречения, трябва да бъдат открити няколко. За тях е характерна *следната особеност*: те притежават еднакви елементи в структурата си, близки са по семантика, но чрез тях се въвеждат различен вид подчинени изречения.

Посочената специфична особеност се отнася за съюзни връзки от типа: *когато – когато и да; където – където и да; както – както и да; колкото – колкото и да; какъвто – какъвто и да; който – който и да* и подобни (Savova & Dobрева, 2016). Важно е да бъде открита **разликата** между посочените съюзните връзки. Вече бе споменато, че всеки от посочените съюзи образува двойка със съюз, който съдържа еднакъв елемент и е със сходна семантика, но съюзите въвеждат различни подчинени изречения.

Обект на наблюдение в статията са отстъпителните отношения, затова е необходимо да се постави акцент на факта, че *подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка* (от типа на т.нар. обобщено отстъпителни изречения) се въвежда от съюзни връзки, образувани от *относителна дума + и да* (тип *когато и да, където*

и да, колкото и да, който и да и т.н.). Чрез посочените случаи ще се визуализира посочената специфична особеност, като ще се наблюдават следните прояви:

а) чрез съюзните връзки, които имат еднакъв елемент в структурата си, се въвеждат *подчинени обстоятелствени изречения* от различен тип;

б) чрез съюзните връзки, които имат еднакъв елемент в структурата си, се въвеждат *различни по вид подчинени изречения*;

Обект на анализ са подбрани текстове от българската художествена литература на различни автори. От тези художествени текстове са цитирани отделни изречения, чрез които се демонстрира специфичната особеност, наблюдавана при изброените двойки съюзи.

Забележка: При определяне видовете подчинени изречения се използват въпросите, посочени от проф. Иван Недев: „подчинените обстоятелствени изречения за отстъпка се разпознават с помощта на въпрос, в чийто лексикално-граматически състав задължително се включват изразът *независимо от кое условие* и цялото главно изречение“.

а) употреба на елемент *когато* в съюзната връзка между главното и подчиненото изречение:

Когато няма никакъв смисъл *да живееш, тогава обикновено живееш до дълбока старост* („Няма нищо по-хубаво от лошото време“ – Богомил Райнов).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Открива се с въпрос: Независимо от кое условие обикновено живееш до дълбока старост? - *когато няма никакъв смисъл да живееш.*

Когато бог сътвори човека от кал и му вдъхна душа, даде му и дарба да говори („Хилендарският монах“ – Димитър Талев).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено пояснение за време. Разпознава се с въпрос: *Кога му даде дарба да говори? – когато бог сътвори човека от кал.*

Двата случая илюстрират специфична особеност, при която в свързващата връзка между главното и подчиненото изречение се наблюдава еднакъв елемент, но се въвеждат различни по тип подчинени обстоятелствени пояснения – в конкретния случай чрез *когато... да* се въвежда подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка, а чрез *когато* – подчинено обстоятелствено изречение за време.

б) употреба на елемент *където* в съюзната връзка между главното и подчиненото изречение:

Човек, **където и да се залута**, все към себе си се връща („Хилендарският монах“ – Димитър Талев).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Открива се с въпрос: Независимо от кое условие човек все към себе си се връща? - *където и да се залута.*

Иди и сам се залови за някаква работа, **където намериш** („Хилендарският монах“ – Димитър Талев).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено пояснение за място. Разпознава се с въпрос: *Къде да се залови за работа? – където намериш.*

Същата специфична особеност се наблюдава и при тази двойка изречения: свързващата връзка между главното и подчиненото изречение притежава еднакъв елемент, но чрез нея се въвеждат различни по тип подчинени обстоятелствени изречения: чрез *където и да* се въвежда подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка, а чрез *където* – подчинено обстоятелствено изречение за място.

в) употреба на елемент *колкото* в съюзната връзка между главното и подчиненото изречение:

Колкото и да ги отбягвам, те се налагат („Въпроси“ – Елин Пелин).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Открива се с въпрос: Независимо от кое условие те се налагат? - *Колкото и да ги отбягвам.*

Той беше доловил смущението ми навярно и затова побърза да ми обясни, че нещата не са толкова черни, **колкото си ги мисля** („Чудакът“ – Андрей Гуляшки).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено пояснение за количество и степен. Разпознава се с въпрос: *Колко (до каква степен) не са черни нещата? – колкото повече ги изучавах.*

В посочените случаи е употребен еднакъв елемент – *колкото*, но се въвеждат различни по тип подчинени обстоятелствени изречения: чрез *колкото и да* се въвежда подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка, а чрез *колкото* – подчинено обстоятелствено изречение за количество и степен.

г) употреба на елемент *какъвто* в съюзната връзка между главното и подчиненото изречение:

Той не владее кранистката професия така съвършено като майстора, но се справя задоволително с разните лостове и педали и без **какъвто и да** било бавеж започва да пренася такъмите на определеното за „чука“ място („Чудакът“ – Андрей Гуляшки).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Открива се с въпрос: Независимо от кое условие започва да пренася такъмите на определеното за „чука“ място? - *без **какъвто и да** било бавеж.*

Сега искам да ти опиша, другарю, човека, **какъвто** го видяха очите ми („Чудакаът“ – Андрей Гуляшки). Изречението е сложно съставно с подчинено определително изречение. Открива се с въпроса: Какъв човек? – **какъвто** го видяха очите ми.

Тук трябва да се акцентира на факта, че се наблюдава същата специфична особеност: *свързващата връзка между главното и подчиненото изречение съдържа еднакъв елемент, но се възвеждат различни по вид подчинени изречения*: подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка и подчинено определително изречение. Т.е. в конкретния случай чрез **какъвто**... да се въвежда подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка, а чрез **какъвто** се въвежда различно по вид подчинено изречение – сложно съставно с подчинено определително изречение.

Подобни са и следващите два случая:

д) употреба на елемент каквато в съюзната връзка между главното и подчиненото изречение:

Свикнал на самотия и спокойствие, той се боеше от каквато и да било промяна, още повече пък от едно пътуване („Съд“ – Йордан Йовков).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Открива се с въпрос: Независимо от кое условие той се боеше? - **от каквато и да било промяна**.

Скулестото му лице, с вече определено очертана четвъртита брадичка, не беше красиво, но внушаваше респект, защото излъчваше воля и самоувереност и една висока интелигентност, каквато у не всеки млад човек може да се открие („Съд“ – Йордан Йовков).

Изречението е сложно съставно с подчинено определително изречение. Открива се с въпроса: Каква интелигентност? – **каквато** у не всеки млад човек може да се открие.

е) употреба на елемент каквото в съюзната връзка между главното и подчиненото изречение:

Каквото и да кажеше Палазов, а той нещо особено духовито още не беше казал, фелдшерът и подпоручикът се смееха на всяка негова дума (“Частният учител” – Йордан Йовков).

Изречението е сложно съставно с подчинено обстоятелствено изречение за отстъпка. Открива се с въпрос: Независимо от кое условие се смееха на всяка негова дума? - **каквото и да кажеше Палазов**.

Преди всичко неговият кон: това беше великолепно животно, каквото днес рядко може да се види („Дядо Давид“ – Йордан Йовков).

Изречението е сложно съставно с подчинено определително изречение. Открива се с въпроса: Какво животно? – **каквото** днес рядко може да се види.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Чрез посочените изречения се демонстрира една специфичната особеност, наблюдавана при изброените съюзни двойки. Тук е мястото да се подчертае, че изреченията визуализират малка част от случаите, характерни за отстъпителните изречения и остъпителните съюзи, без да ги изчерпват, а открояват интересна област за изследване.

ЛИТЕРАТУРА

- Genadieva-Mutafchieva, Z. The Subordinate Union in the Modern Bulgarian Language, BAS, S. 1970.
- Genova, D. (2016). Semantics and pragmatics or syntax, semantics and pragmatics. Comparative Linguistics, 2016, XLI (2), pp. 117-128.
- Gradinarova, A. A. (2017). Essays on the Comparative Syntax of Bulgarian and Russian languages. Sofia: East-West
- Ivanova, V. (2015). The Multifunctional YES in Bulgarian. (Functional-semantic and modal peculiarities of independent yes-sentences in modern Bulgarian). Veliko Tarnovo: St. Cyril and Methodius University Publishing House, 2015. 198 pp.
- Ivanova, V. (2016) Yes-sentences - between grammar and pragmatics. Bulgarian Grammar Forum. 2. Grammar and pragmatics (19 November 2015). Veliko Turnovo: University Publishing House “St. St. Cyril and Methodius, 2016, pp. 100 – 112.
- Nedev, I. (2014). Bulgarian language. Syntax. Silistra: RITT Publishing House and Printing House.
- Nedev, I. (2017). On the Problems of the Composite Verb in the Contemporary Bulgarian Literary Language // Proceedings of the Scientific Center "St. Dasius Dorostolski". Book IX, Silistra. Ed. Center of the University of Ruse, issue IX.
- Pometkova, Y. (2012). Sentences with complicated semantic structure in Bulgarian. Ruse: Lenny-Anne. 218 pages.
- Vlakhova-Ruykova, R. (2008). Practical grammar. Bulgarian language. The easy way to learn grammar.

- Pometkova, Y. (2017). Synonymous constructions for conditionality (cause and purpose) in the Bulgarian language. Book X, in honor of Prof. Dr. Ivan Nedev on the occasion of his 80th birthday. Silistra. Ed. Center of the University of Ruse, Issue X, pp. 43 – 51.
- Pometkova, Y. (2017). Representation of causal relations for retreat in the Bulgarian sentence. // Sacred language. Anniversary Collection on the Occasion of the 70th Anniversary of Prof. PhD Penka Radeva. Univ. Publishing House, Issue 1, pp. 165 – 174.
- Popov, K. (1963). Modern Bulgarian language. Syntax. S., Ed. Science and art.
- Popov et al., (1983). Grammar in Contemporary Bulgarian Literary Language. Volume 3: Syntax, BAS.
- Savova, Iv. & Dobрева, Sn. (2016). Bulgarian syntax. Veliko Turnovo: Faber.